

УДК 347.952:(347.15/17:316.423.6)

Голубцова Олена Олександрівна,

старший викладач кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЕМАНСИПАЦІЯ ЯК КАТЕГОРІЯ СПРАВ ПРО ЗМІНУ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В ПОРЯДКУ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Постановка проблеми. Необхідність емансипації у судовому порядку продиктована юридичної невизначеністю статусу, яка може бути усунена тільки певним чином – шляхом встановлення юридичних матеріально-правових фактів в цивільному процесі. Встановлюючи факти, суд захищає матеріально-правовий інтерес особи, який складається в задоволенні потреби в офіційному підтвердженні судом обставин правового характеру і в здійсненні свого суб'єктивного права в майбутньому.

Стан дослідження теми. Розгляд справи у суду про надання фізичній особі повної цивільної дієздатності ускладняється відсутністю монографічних досліджень щодо застосування норм цивільного процесуального права по цієї категорії справ.

Мета статті. Аналіз проблем теорії та практики при розгляді справ про надання фізичній особі повної цивільної дієздатності

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Встановлення можливості надання фізичній особі повної цивільної дієздатності пов'язане, насамперед, з гарантіями забезпечення інтересів неповнолітніх, розвитком їх здібностей і навичок в трудовій діяльності, турботою про розвиток цивілізованих відносин в умовах громадянського суспільства [1, с. 51].

Згідно зі ст. 35 ГК України неповнолітній особі може бути надано повну цивільну дієздатність (емансипація). Для цього необхідні певні матеріально-правові умови: якщо неповнолітній досяг шістнадцятирічного віку, якщо він працює за трудовим договором або за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклу-

вання він зареєстрований як підприємець. Так само неповнолітнім може бути надана повна цивільна дієздатність у разі, коли вони є матір'ю або батьком дитини.

Надання повної цивільної дієздатності можливо в адміністративному або в судовому порядку. В адміністративному (загальному) порядку органами опіки та піклування емансипація проводиться за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, яке повинно бути висловлено письмово. У разі відсутності цього питання про надання неповнолітній повної цивільної дієздатності вирішується судом.

Відсутність згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника є важливою умовою віднесення даної категорії справ до компетенції суду. В даному випадку мова не йде про захист суб'єктивного права неповнолітнього, тому справа розглядається не в порядку позовного провадження, а окремого. При наданні повної цивільної дієздатності встановлюється статус фізичної неповнолітньої особи, необхідний йому для подальшої реалізації цивільних прав самостійно.

Відсутність спору про право не означає, що в даній категорії справ відсутня протилежність інтересів, яка відображена у відсутності згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника. Навпаки, саме вона є необхідною умовою для розгляду справи судом.

Не можна погодитися з С.Я. Фурса і Є.І. Фурса проте, що звернення до суду із заявою про надання повної цивільної дієздатності можливо тільки після попереднього звернення до органу опіки та піклування [2, с. 626]. Із змісту ч. 2 ст. 35 ЦК України таке звернення не обов'язково.

Ч. 3 ст. 35 ЦК України передбачає надання повної цивільної дієздатності неповнолітньому автоматично з моменту реєстрації його підприємницької діяльності за наявності згоди батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування. При відсутності таких закон не передбачає можливості звернення до суду із заявою про емансипацію. Це обґрунтовано тим, що емансипація в судовому порядку без згоди відповідних осіб пов'язується з можливістю самостійного матеріального забезпечення неповнолітнього (наявність трудової угоди і самостійного заробітку), а також матеріально-правової необхідності (народження у неповнолітньої дитини).

Заява неповнолітньої особи про надання їй повної цивільної дієздатності подається до суду виключно за місцем її проживання (виключна підсудність).

Підсудність справ про надання неповнолітній особі – громадянину України, який проживає за її межами, у випадках, передбачених частиною першою цієї ст. 301, повної цивільної дієздатності визначається за клопотанням заявника ухвалою судді Верховного Суду (підсудність за ухвалою суду).

Правом на звернення до суду із заявою про надання повної цивільної дієздатності має тільки сам неповнолітній, який є заінтересованим в зміні свого цивільно-правового статусу, при наявності певних умов: якщо він досяг шістнадцятирічного віку, якщо він працює за трудовим договором або є батьком (матір'ю) дитини, якщо відсутня згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника. Особи у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років мають право особисто здійснювати цивільні процесуальні права, в т. ч. і подавати заяву до суду про надання повної цивільної дієздатності.

Матеріально-правові обставини (досягнення шістнадцятирічного віку, наявність трудового договору, наявність дитини) повинні бути підтверджені відповідними доказами. До заяви мають бути додані копія документа, що підтверджує вік неповнолітнього, копія довідки з місця роботи, копія свідоцтва про народження дитини неповнолітнього відповідно. У довідці з місця роботи обов'язково повинно бути точно вказано місце роботи, розмір заробітної плати (доходів), що підтверджує факт можливості неповнолітнього самостійно себе утримувати на достатньому рівні, без допомоги інших осіб.

Згідно ч. 2 ст. 35 ГК України та ч. 1 ст. 301 ЦПК України заяву про емансипацію неповнолітньої особи приймається судом лише за відсутності згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника

оголосити неповнолітнього повністю дієздатним. Причому за наявності двох батьків (усиновлювачів) достатньо незгоди одного з них. Про відсутність згоди має бути зазначено в заяві, на підтвердження цієї обставини повинні бути наведені докази. Дана вимога є обов'язковою і при відсутності посилання на дану обставину заява може бути залишена без руху (ст. 185 ЦПК України). У тих випадках, коли зі змісту заяви неповнолітнього зрозуміло, що батьки (усиновлювачі) або піклувальник згодні на надання повної цивільної дієздатності (хоча і письмової згоди не було), в прийнятті заяви має бути відмовлено в зв'язку з виходом за рамки компетенції суду (цивільна юрисдикція).

Відсутність згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника фактично може бути виражено як письмово, так і усно. При відсутності письмової відмови батьків (усиновлювачів) або піклувальника на емансипацію неповнолітнього суд не може відмовити неповнолітньому в прийнятті заяви. Дана обставина встановлюється в процесі розгляду справи. Більш того, якщо дане питання розглядалося раніше органами опіки та піклування, то можливо отримати відповідні дані з цього органу.

Заява про емансипацію, яка подається до суду, має відповідати загальним вимогам, що пред'являються до подібних заяв по суті справи, тобто найменування суду, в який подається заява, найменування заявника (неповнолітній особи), її місце проживання, найменування заінтересованих осіб, які не дали згоди на надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності, їх місце проживання, зміст вимог (вимога про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності), підстави вимоги (обставини, з якими закон зв'язує емансипацію) та інше.

Згідно із ч. 1 ст. 303 ГПК України справи про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності суд розглядає за участю заявника, одного або обох батьків (усиновлювачів) або піклувальника. З цього випливає, що в якості заінтересованих осіб виступають батьки (усиновлювачі) або піклувальник, а значить до заяви повинні бути долучені копії заяви за кількістю батьків (усиновлювачів) або піклувальника.

До початку розгляду справи по суті про надання повної цивільної дієздатності неповнолітній особі суд повинен встановити наступне: предмет доказування, коло доказів і коло учасників справи.

У предмет доказування у даній категорії справ входять обставини, на підставі яких можна зробити висновок про те, що неповнолітній може

самостійно реалізовувати свої цивільні права і обов'язки і відповідати за наслідки цих дій. Ст. 35 ГК України перераховує наступні юридичні факти, на підставі яких суд може призвести емансипацію: досягнення певного віку (шістнадцяти років) і наявність трудового договору або наявність дітей (з обов'язковим актовим записом). Але все-таки основним юридичним фактом, який прямо не вказано в ст. 35 ГК, є здатність особисто реалізовувати свої права і обов'язки, усвідомлювати їх наслідки цих дій і нести особисту відповідальність за них. На підтвердження останнього суд повинен встановити і інші обставини (доказові факти): наявність у неповнолітньої особи волі, рівня зрілості та свідомості, достатніх для здійснення дій, які спрямовані на набуття цивільних прав та обов'язків, та про її здатність усвідомлювати наслідки цих дій та нести самостійну відповідальність [3, с. 727].

Саме останні обставини викликають спір між неповнолітнім і його законними представниками (спір про факти), що стало підставою для звернення до суду. Тому основна доказова діяльність суду і учасників справи буде спрямована на встановлення перерахованих обставин.

Відсутність згоди батьків (одного з батьків), усиновителів (усиновителя) або піклувальників також підлягає встановленню. Тільки наявність даної обставини має бути встановлено при прийнятті заяви. В іншому випадку у відкритті провадження у справі про емансипацію має бути відмовлено.

Відповідно до коментованої статті в розгляді цивільної справи про надання неповнолітній повною цивільної дієздатності обов'язково участь заявника (неповнолітнього), а також його батьків (усиновителів) і попечителя. Їх заінтересованість ґрунтується на тому, що вони знаходяться в матеріально-правових відносинах, які в разі позитивного вирішення справи зазнають змін (у батьків (усиновлювачів) щодо неповнолітніх припиняються певні повноваження, а піклування буде припинено зовсім).

Також обов'язковим є участь в розгляді справи органів опіки та піклування для дачі висновку у справі згідно ч. 6 ст. 56 ЦПК України на виконання своїх повноважень.

Представники органів опіки та піклування залучаються до участі в справі за ухвалою суду. Порушення цієї вимоги закону тягне за собою скасування рішення суду. У разі неявки представників органу опіки та піклування розгляд цивільної справи має бути відкладено. Дані особи повинні викласти свої міркування не тільки по окремих

обставин цивільної справи про емансипацію, а й по суті цивільної справи, які розглядаються.

У деяких випадках до участі в справі доцільно залучати фахівців. Наприклад, фахівці з психології та педагогіки можуть бути залучені для визначення рівня розумової, психічної та моральної зрілості [4, с. 55]. Не виключається також проведення експертизи по встановленню ступеня зрілості заявника.

Як докази можуть бути розглянуті копія трудового договору, довідка з місця роботи із зазначенням заробітку, свідоцтво про народження неповнолітнього заявника, свідоцтво про народження дитини від неповнолітнього, довідки про стан здоров'я, наявність житла та іншого майна і т.п.

Судове засідання проводиться за загальними правилами цивільного судочинства.

За підсумками розгляду справи ухвалюється рішення суду про задоволення або про відмову в задоволенні заяви. Часткове задоволення вимоги про надання неповнолітній повною цивільної дієздатності по даній категорії справ неможливо. У разі винесення позитивного рішення неповнолітній набуває повної цивільної дієздатності відповідно до ст.30 ЦК України. В даному випадку мова йде тільки про цивільну дієздатність, тобто здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно здійснювати їх, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно виконувати їх і нести відповідальність у разі їх невиконання. Отже, в іншого роду відносинах заявник так і залишиться особою, який не має повної дієздатності (наприклад, право участі у виборах, можливість усиновлення, шлюбу, можливість бути представником за договором тощо).

Повна цивільна дієздатність поширюється на всі цивільні права і обов'язки. У разі припинення існування обставин, які є підставою для емансипації (звільнення з роботи, смерть дитини), повна цивільна дієздатність зберігається. Цивільним процесуальним законодавством не передбачена категорія справ про скасування емансипації повнолітнього. Обмеження цивільної дієздатності або визнання фізичної особи недієздатною здійснюється за загальними підставами та правилами.

Повна цивільна дієздатність за рішенням суду настає після набрання рішенням законної сили. Рішення суду про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності набирає законної сили після закінчення строку на апеляційне оскарження. Копія рішення після набрання ним законної сили в обов'язковому порядку направляється до органів опіки та піклування за місцем проживання неповнолітнього.

Емансипація, яка здійснена в судовому порядку, вносить зміни у відносини між неповнолітнім і його батьками (усиновителями) та припиняє відносини піклування.

Рішення суду про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності має відпо-

відати вимогам, які встановлені ст. 265 ЦПК України.

Винесення рішення про відмову в задоволенні не позбавляє неповнолітнього права в майбутньому звернутися з подібною заявою, тому що обставини, які є підставою вимоги, можуть змінюватися.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Окреме провадження в цивільному процесі України : навчальний посібник / під ред. Р.М. Мінченко. Одеса : Фенікс, 2010.
2. Фурса С.Я., Фурса Є.І., Щербак С.В. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. Фурси. Київ : видавець Фурса С.Я. 2006.
3. Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комаров, В.А. Богун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. Комарова В.В. Харків : Право, 2011
4. Бічук Л. Щодо набуття неповнолітніми повної цивільної дієздатності. *Правн. часоп. Донецьк. Ун-ту.* 2000. № 2 (5).

Голубцова Олена Олександрівна

ЕМАНСИПАЦІЯ ЯК КАТЕГОРІЯ СПРАВ ПРО ЗМІНУ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В ПОРЯДКУ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Стаття присвячена особливостям розгляду цивільних справ про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності. Проаналізовано особливості підсудності, змісту заяви, розгляду справи по суті і рішення суду по цій категорії цивільних справ.

Ключові слова: окреме провадження, особливості розгляду, неповнолітня особа, повна цивільна дієздатність, підсудність, судове рішення.

Голубцова Елена Александровна

ЕМАНСИПАЦИЯ КАК КАТЕГОРИЯ ДЕЛ ОБ ИЗМЕНЕНИИ ПРАВОВОГО СТАТУСА ФИЗИЧЕСКОГО ЛИЦА В ПОРЯДКЕ ОСОБОГО ПРОИЗВОДСТВА

Статья посвящена особенностям рассмотрения гражданских дел о предоставлении несовершеннолетнему лицу полной гражданской дееспособности. Проанализированы особенности подсудности, содержания заявления, рассмотрения дела по сути и решения суда по данной категории гражданских дел.

Ключевые слова: особое производство, особенности рассмотрения, несовершеннолетнее лицо, полная гражданская дееспособность, подсудность, судебное решение.

Golubtsova Elena

EMANCIPATION AS A CATEGORY OF CASES OF A CHANGE IN THE LEGAL STATUS OF AN INDIVIDUAL IN THE MANNER OF SPECIAL PROCEEDINGS

The article is devoted to the features of the consideration of civil cases on the provision of full legal capacity to a minor. The features of jurisdiction, the content of the application, the examination of the case in essence and the court decision on this category of civil cases are analyzed.

Establishing the possibility of granting a person full civil capacity is connected, first of all, with guarantees of securing the interests of minors, development of their abilities and skills in work activity, concern for the development of civilized relations in the conditions of civil society.

According to Art. 35 of the Civil Code of Ukraine a minor may be granted full civil capacity (emancipation).

Granting full civil capacity is possible either administratively or judicially. In administrative (general) order, the care and custody bodies are emancipated with the consent of the parents (adoptive parents) or guardian, which must be expressed in writing. In the absence of this issue, the court shall decide on granting the minor full legal capacity.

An application by a minor to grant him or her full civil capacity shall be brought to court exclusively at his place of residence (exclusive jurisdiction).

Only a minor, interested in changing his civil status, has the right to go to court with a statement on granting full civil capacity.

The subject matter of this case is the circumstances under which it can be inferred that the minor may independently exercise his or her civil rights and obligations and be responsible for the consequences of such actions.

Art. 35 of the Civil Code of Ukraine lists the following legal facts on the basis of which the court can lead to emancipation: attaining a certain age (sixteen years) and the existence of an employment contract or the presence of children (with a mandatory act record). But still, the basic legal fact, which is not explicitly stated in Art. 35 of the Civil Code, is the ability to personally exercise their rights and responsibilities, to be aware of their consequences and to bear personal responsibility for them. In support of the latter, the court must establish other circumstances (evidential facts): the presence of the will of the minor, the level of maturity and consciousness, sufficient to perform actions aimed at the acquisition of civil rights and responsibilities, and his ability to be aware of the consequences of these actions and to bear responsibility.

Key words: special proceedings, features of consideration, minor, full civil legal capacity, jurisdiction, court decision.